

Dr Zorica Mršević
Naučna savetnica
Institut društvenih nauka
Beograd

Mršević Z., (2014), **Milunka Savić – srce Srbije – devet rana, dvanaest odlikovanja i jedan zaborav, 641 – 649.**

Ed., Jovan Ćirić, u *Sto godina Prvog svetskog rata.*

Institut za uporedno pravo, Beograd.

ISBN 978-86-6411-001-3 (IB)

COBISS.SR-ID 207561740

Milunka Savić - srce Srbije

Devet rana, 12 odlikovanja i jedan zaborav

Rezime

Milunka Savić je bila heroina Prvog svetskog rata koja je u Balkanske ratove pošla prurušena kao muškarac da zameni svoga brata. Prva junaštva je pokazala već u prvim bitkama, a prve rane, ratni čin i odlikovanja, zadobila je posle bitke na Bregalnici kada je u vojnoj bolnici otkriveno da je žena. Po oporavku, nastavila je svoju ratnu epopeju koja je trajala punih sedam godina, za koje vreme je zadobila devet rana i dvanaest najviših vojnih odlikovanja. Pred njom su bili postrojeni pukovi. U slavu njenog imena podizane su zastave. Njene junačke grudi krasila su najveća srpska i francuska ratna odlikovanja: Karađorđeva zvezda sa mačevima, dva Ordena francuske Legije časti, francuski Ratni krst sa zlatnom palmom, dve zlatne Obilićeve, Albanska spomenica. Sa podvizima je nastavila i u mirnodopsko doba kada je pored svoje kćeri, kao samohrana majka podigla troje ratne siročadi i oškolovala tridesetoro. Odbila je francusku vojnu penziju, ostala je u Srbiji radeći kao čistačica, umrla zaboravljena, bez počasti koje su joj pripadale kao istaknutom nacionalnom heroju. Posle četrdeset godina zaborava, njeni ostaci su preneti u Aleju velikana, a izložba, filmovi, članci planirani spomenici, doprineli su uverenju da ovu legendranu Srpkinju Srbija više nikada neće prepustiti zaboravu.

Ključne reči: ratna heroina, Balkanski ratovi, Prvi svetski rat, Gvozdeni puk, bombaš, devet rana, dvanaest najviših vojnih odlikovanja, Aleja velikana

1. Uvod

Uz Milunku Savić pristaju sve najlepše srpske reči – legenda, najpoznatija i najhrabrija žena ratnik u Prvom svetskom ratu među Srbima, heroina Velikog rata, ikona i simbol Prvog svetskog rata, srpska Jovanka Orleana u šinjelu, mati srpske siročadi, uzor

srpskog i svekolikog herojstva i časti. Ali na žalost, i zaboravljeni junak. I taj zaborav kao da nas danas najviše boli, kao da kroz njega ceo njen herojski život dobija primarno tragičan, umesto pobjednički, trijumfalni karakter. Iz te tragike, proizilaze i neizbežna pitanja, npr. a da se rodila u nekoj drugoj evropskoj zemlji, pa čak i u nekoj balkanskoj, da li bi njena sudbina bila sudbina zaboravljenog heroja? A šta bi bilo da je bila muškarac, da li bi je isto tako mimoišle muški zaslužene počasti, visoki vojni činovi, mesto u Generalštabu i/ili predavača na Vojnoj akademiji? Zašto je socijalistički period bio period totalnog zanemarivanja i nje i cele srpske epopeje Prvog svetskog rata, pa ni u jednoj školi ni jednog nivoa moja generacija nije učila ništa o Milunki Savić? I zašto se moja osnovna škola, tamo gde upijamo prva znanja i usvajamo prve obrazovne poruke i uzore za ceo život, nije zvala baš po njoj i zašto se ni jedna osnovna škola tada u Srbiji nije tako zvala, zašto je moja beogradska gimnazija imenovana tek rednim brojem kao da su baš svi heroji moga naroda već prethodno bili istrošeni i zauzeti? Mnogo je neugodnih, na vreme neodgovorenih pitanja na koje odgovore moramo da damo mi danas i ovde, i time nadoknadimo sve ono propušteno iz prošlosti, i podvučemo ono zauvek zaslužno. I najvažnije, da ne damo da zaborav ikada ponovo sakrije ovo, jedno od najsvetlijih srpskih imena, jer zaboraviti Milunku Savić isto je kao i zaboraviti Balkanske ratove i Prvi svetski rat, pobjedničke epopeje kojima se Srbija ponosi pred istorijom, budućim naraštajima i celim svetom.

"Gospodine vojvodo! Ja sam narednik Srpske vojske i hoću da komandujem svojom desetinom vojnika u borbi. Ja sam borac!" Milunka Savić se tako predstavila kada su hteli da je posle Balkanskih ratova odbiju kao ženu da ponovo zauzme svoje mesto borca u srpskoj vojsci na početku Prvog svetskog rata.

To je žena sa najviše odlikovanja u istoriji ratovanja, Milunka Savić srpska heroina, koja se tačno pre 100 godina, kada su trube označile mobilizaciju i kada je počeo Prvi Balkanski rat, prijavila kao dobrovoljac u srpsku vojsku. Da bi spasla brata jedinca od mobilizacije Milunka se prijavila vojnoj komandi pod imenom Milun Savić.

Milunka Savić je tada učestvovala u opsadi Skadra, u bici na Bregalnici gde je prvi put ranjena i gde je pokazala neviđenu hrabrost i tu prvi put odlikovana Karadžorđevom zvezdom. Posle toga rađale su se nove bitke, nove rane i nova herojstva Milunke Savić koja je 7 godina provela u ratu i rovovima, bez odsustva. Za tih sedam

godina Milunka je 9 puta ranjena, 12 puta odlikovana, a po završetku rata doživela je sudbinu kao i mnogi srpski heroji, dodatno obojenu ženskom sudbinom koja, poznato je, i inače ženska dosignuća čini manje vidljivim i manje važnim. Ona kojoj su uz sve njene ratne podvige i sva njena ratna odlikovanja pristajale generalske epolete, dobila je tek posao čistačice u Hipotekarnoj banci, a stan je dobila tek dve godine pre smrti. Umrula je oktobra 1973.godine u 84.godini života, sahranjena je privatno na Novom groblju bez državnih ili vojnih počasti, nepoznata, uskraćena generacijama srpske omladine da joj se dive i uče na njenom primeru. Iza nje je ostalo i čak preko 30-oro dece koje je izvela na put, ratna herojstva, brojna odlikovanja, i neprijatna istorijska tišina koja nas i danas glasno poziva na stid.

Milunka Savić i u miru delila ono što je imala s drugima, hranila i školovala decu, negovala ranjenike u okupiranoj Srbiji u Drugom svetskom ratu. Jedna od malo poznatih istorijskih činjenica, maltene na ivici legende, je da je Milunku Savić za vreme Drugog svetskog rata vodila malu bolnicu za ranjene partizane i četnike, jer i jedni i drugi su bili srpski borci. Po otkrivanjuju, posle teškog batiranja pred decom, Milunka je poslata u logor gde je ostala deset meseci i bila predviđena za streljanje. Kada je nemački oficir video njeno ime i potvrdio njen identitet, naredio je da se smesta pusti na slobodu, pa je oslobođena maltene iz kolone za streljanje. Ta vrsta divljenja vojnika prema vojniku, a zemlje su im u oba svetska rata vojevale jedna protiv druge, govori koliko vredi ordenje kojim je Milunki Savić svet pokazivao svoju zahvalnost.¹

2. Ženska sudbina

Kad je rat bio završen, Milunka je ponovo obukla svoju žensku odeću. Heroj u muškoj ulozi vojnika koji brani svoju domovinu, i u ženskoj odeći postala je opet heroina, sada u ženskoj ulozi majke, hraniteljice i negovateljice. Ubrzo potom se udala i rodila ćerku, usvojila i podigla još tri napuštenih srpskih kćeri, ratnih siročadi, i povrh toga, tridesetoro

---

¹ <http://www.vesti.rs/Drustvo/Milunka-Savic-devet-rana-12-odlikovanja-i-jedan-zaborav-2.html>

tuđe dece iškolovala je o svom trošku ta herojska žena pred kojom su mirno stajali francuski generali, ruski oficiri i pred kojom su postrojavani čitavi pukovi...

Posle rata, heroina Velikog rata radila je u Bosni i Hercegovini kao kuvarica, bolničarka, pregledačica u fabrici vojnih uniformi. Tada se udala za Veljka Gligorovića, sa kojim je dobila kćerku Milenu, ali je ubrzo usvojila još tri ćerke: Višnju, Radmilu i Zorku, ratnu siročad. Međutim, brak je kratko trajao, tako da Milunka sama podigla četiri ćerke, kao da ni u jednom trenutku svoga života ne može da bude pošteđena tereta podviga. Posle urgencija saboraca, 1929. godine se zaposlila kao čistačica u Hipotekarnoj banci u Beogradu, gde je provela najveći deo radnog veka².

Ipak, uprkos nemaštine, odbila je ponudu da se preseli u Francusku i da dobija francusku vojnu penziju. "Trošna kućica na Voždovcu. Osmu ulicu broj dvadeset pet. Kuća Milunke Savić. U njoj starica. Sama. Bivši muž Veljko davno umro. Kćer Milena u bolnici. Tri usvojene kćeri: Zorka, Višnja i Milka – davno zasnovale svoj porodični dom. Pozivali su je na proslave jubileja, proslave, putovanja na ratišta, na grobove palih. Išla je i susretala svoje ratne drugove. Na takve svečanosti odlazila je u šumadijskoj narodnoj nošnji. Na njenim grudima blistao je red najviših odlikovanja. Oficiri školovani u Sen Siru, Vest Pointu, čuvenim vojnim akademijama, zastajali su – gledajući je. Bili su počastvovani prisustvom te žene, ali o njoj nisu znali ništa. Na jednom svečanom prijemu, prišao joj je jedan mlađi strani pukovnik i rekao: - Madam, odlikovanja koja vi nosite nedostižna su za većinu vojnika. Borio sam se u Drugom svetskom ratu. Ali, vi ste bez sumnje, u svoje vreme bili hrabriji. Možete li da mi kažete svoj čin?!

Milunka se osmehnula i rekla: - Zašto ne, pukovniče, ja sam – narednik... Pukovnik u belom svečanom mundiru stao je mirno... Čestitao joj je, iskreno... Tako su u stavu mirno pred njom bili generali i vojvode, ministri i diplomate. Gde god se pojavila, plenila je svojom jednostavnošću i skromnošću. Priča o njoj širila se poput požara. Svi su želeli da je upoznaju, progovore koju reč, da joj čestitaju, da čuju ponešto od onih strašnih uspomena..."³

---

²

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1440646/Milunka+Savi%C4%87,+ispravljanje+nepravde.html>

³ <http://josanickabanja.rs/znamenite-licnosti/milunka-savic/>

A imala je obično ime: Milunka. Još od one dvanaeste, kada je Srbija ratovala sa Turcima, pa trinaeste, kad se sudari sa Bugarima, pa četrnaeste, kad navali Švaba, zvali su je i znali samo po imenu. Jedino je uz zvanična akta, uz predloge za odlikovanja ili u rešenjima o njima stajalo prezime: Savić. Milunka Savić. Legenda.⁴

3. Ratni put heroine

Milunka Savić, komandir jurišnog bombaškog odeljenja, treće čete, Topličkog pešadijskog puka Moravske divizije prvog poziva, nosilac je Karađorđeve zvezde sa mačevima, dve Legije časti, nosilac francuskog Ratnog krsta sa zlatnom palmovom granom, ruskog Georgijevskog krsta, engleskog Svetog Majkla, Zlatnih Obilica⁵.

A sve počelo sestrinskom ljubavlju i brigom, a nastavilo se prerusavanjem u momka i ranjavanjima kako bi bila ravnopravna i dobila čast da služi u Gvozdenom puku među najboljima⁶.

Rođena 1888. godine u selu Koprivnici kod Raške, kćer Milice i Radenka, Milunka Savić se u Balkanskim ratovima 1912. i 1913. godine borila kao dobrovoljac. U dobrovoljačku jedinicu je primljena zahvaljujući lukavstvu - odsekavši kosu, stavivši šajkacu i preobučena u muškarca (prijavila se umesto svog brata, jedinca, koji je trebalo da bude mobilisan). Tako je počela njena ratna epopeja. Učestvovala je u balkanskim ratovima pod imenom Milun Savić. Šišala se i povijala grudi kako se ne bi otkrilo da je žena. Milunkina "tajna" otkrivena je pošto je u Bregalničkoj bici (1913) ranjena u grudi. Naime, u sastavu Drinske divizije je, između ostalog, učestvovala u borbama oko opsednutog Skadra (zauzet 22. aprila 1913. godine) i u Bregalničkoj bici (30. juna do 8. jula 1913. godine). Na Bregalnici je dobila kaplarski čin i prvu medalju za hrabrost. No tu

---

⁴ Đurica A., *Slovenci govore*, poglavlje: Žene u ratu.

⁵ <http://www.boki.4t.com/zene/Milunka/Milunka.html>

⁶ <http://www.kurir-info.rs/nikolicmilinka-savic-heroina-koja-lici-na-svoju-zemlju-clanak-1079623>

je ranjena i u bolnici je otkriveno da je - žena. Ništa je nije sprečilo da se odmah po oporavku vrati u svoju jedinicu, niti je njenim saborcima jen pravi pol bio smetnja.

Na početku Prvog svetskog rata 1914, Milunka je kao rezervni kaplar čekala poziv i ratni raspored. Nije ga dobila, pa se jednog dana, ne zna se kako, obrela u štabu generala Stepe Stepanovića. O tom susretu Antonije Đurić je u knjizi „Solunci govore” zapisao: “- Kući! – rekao je general Stepa. Nije imala priliku da mu kaže da neće kući, da je kaplar, da je imala vatreno krštenje s Bugarima, da ima medalju za hrabrost. Otišla je pravo u Kragujevac, u štab načelnika Vrhovne komande vojvode Radomira Putnika. - Ja sam Milunka Savić, kaplar srpske vojske, hoću svoj ratni raspored, gospodine vojvodo – rekla je odlučno u jednom dahu. Iskusni ratnik, uviđajući da pred sobom ima mladu, ali odlučnu devojkicu, blago reče: „Dobro, budi bolničarka. Šteta je da pogineš tako mlada.” „Neću da budem bolničarka! Hoću pušku!” „Onda dođi sutra, pa ćemo videti!” – rekao je stari ratnik, računajući da će se mlada devojkica predomisлити. „Ostaću ovde i čekaću vašu odluku! – rekla je nepomirljivo.” Na ratnom savetovanju toga popodneva, odlučeno je da Milunku Savić primi major Voja Tankosić. Ovako još stoji u “Solunci govore”: ”Kad mi je to rekao, htela sam da ga poljubim u ruku i u skut, ali se vojvoda opirao. Htela sam nekako da mu izrazim neizmernu zahvalnost...”

Od tog časa više od četiri godine je bila u muškom odelu i s puškom. Preko grudi je nosila dva niza redenika, a jedan oko pasa. Bez bombi nije ulazila u borbu. A umela je da ih baci pravo u švapski rov i da sa zadovoljstvom očekuje njihovo dejstvo. Ubrzo je postala komandir jurišnog bombaškog odeljenja. Milunka Savić se naročito istakla kao bombaš u Kolubarskoj bici. Tu je, za višestruko herojstvo, dobila svoju prvu Karađorđevu zvezdu sa mačevima. Drugu Karađorđevu zvezdu je stekla kao podnarednik posle Gorničanske bitke 1916. godine. Sledeće borbe su joj donele dva ordena francuske Legije časti i francuski Ratni krst sa zlatnom palminom granom. Ona je jedina žena na svetu koja je dobila to visoko priznanje. Tada je već bila narednik. Kada je predstavljena vojvodi Mišiću, plašeći se da se ne postavi pitanje njenog pola, izrekla je reči sa početka ovog teksta⁷. Premda je prilikom povlačenja srpske vojske 1915. godine teško ranjena,

---

⁷ "Gospodine vojvodo! Ja sam narednik Srpske vojske i hocu da komandujem svojom desetinom vojnika u borbi. Ja sam borac!"

ona je, preneti kroz Albaniju, dospela na Krf i, posle lečenja i oporavka u Bizerti, ponovo staje u prve borbene redove srpske vojske, u kojoj se ponovo ističe hrabrošću. U bici na Crnoj reci zarobila je 23 bugarska vojnika. Dobila je mnoga, i najviša, odlikovanja, među kojima i dva Francuska ordena Legije časti i medalju "Miloš Obilić"⁸.

U Prvom svetskom ratu bila je deo čuvenog "Gvođenog puka", najelitnijeg Drugog puka srpske vojske "Knjaz Mihailo". Gvođena Milunka bila je vojnik Gvođenog puka, dakle u najodlikovanijoj jedinici u srpskoj vojsci. Radi se naravno o legendarnom Gvođenom puku a zanimljivo je da su se u njegovom sastavu nalazile i jedine dve žene nosioci Karađorđeve zvezde, jedna je Milunka Savić, a druga je jedina Engleskinja (irsko/škotskog porekla, Flora Sends. U toku oslobodilackih ratova 1912-18. godine, Srbija je mobilisala oko 100 pesadijskih, konjičkih i artiljerijskih pukova. Ipak, samo je jedan puk, zbog legendarne hrabrosti, kao najbolji puk srpske vojske dobio počasni naziv "Gvođeni puk", bio je to 2. pešadijski puk "Knjaz Mihailo" prvog poziva Moravske divizije, koji je mobilisan od ljudstva sa područja prokupačke okružne pukovske komande. Sačinjavli su ga vojni obveznici od 21. do 31. godine života, koji su učestvovali u svim ratovima koje je srpska vojska vodila od septembra 1912. sve do sredine decembra 1918.

U rat i večnu slavu puk je krenuo 7 oktobra 1912. iz Prokuplja. Postrojen puk, posle kratkog govora komandanta, uz zvuke pukovskog marša "Drino vodo hladna" krenuo na put sa kojeg se većina neće vratiti. Otišli su u rat, u istoriju i večnu slavu.. U Drugom balkanskom ratu 1913. godine u borbama ovog puka sa Bugarima poginulo je 50 odsto vojnika, komandant puka, svi komandanti bataljona i svi komandiri četa. Od Svetskog rata, ovaj puk počinje da se naziva "Gvođeni". Proslavio se u Bregalničkoj bitci, kad je u najkritičnijem trenutku, 18. juna 1913. godine, puk zadobio besmrtnu slavu čuvenim jurišom na kotu 650, kada je probijen bugarski front i rešena bitka na Bregalnici.

U Prvom svetskom ratu 1914. godine Drugi gvođeni puk učestvovao je u Cerskoj bici, i to u samom njenom centru, na Tekerišu. Posebno su zabeležena junačka dela pripadnika Gvođenog puka u Kolubarskoj bici u sukobu sa zagrebačkim "pukom bana Jelacica" .

---

⁸ <http://www.scribd.com/doc/21456958/Milunka-Savic>

Da ne bude zaboravljeno, jer mnogo je toga zaboravljeno u srpskoj istoriji: videći kako mu ljudstvo gine, drugi ratni komandant puka, pukovnik Milivoje Stojanović Brka, lično je poveo puk u novi juriš i tom prilikom je Kremenica osvojena a pukovnik Stojanović slavno poginuo. U njegovu čast kompozitor Stanislav Binički je komponovao "Marš na Drinu".

Posle opravka na Krfu, i kraće obuke, 18. jula 1916. godine puk je izašao na front. Puk se posebno istakao za vreme Gorničevske bitke, kada je u centru srpskog borbenog rasporeda, zauzeo selo Gorničevo i otpočeo gonjenje razbijenog neprijatelja. Samo jednog dana, 25 septembra 1916. godine ovaj puk je zarobio pet bugarskih oficira i 804 vojnika i podoficira, zaplenio četiri topa, sedam mitraljeza, 600 pušaka itd. U ovim borbama su se proslavile i jedine dve žene nosioci Karadjordjeve zvezde sa mačevima, koje su se borile u sastavu Gvozdenog puka, Milunka Savic i Engleskinja Flora Sends.

Flora Sends je došla u Srbiju kao dobrovoljka, kako se smatra iz avanturističkih motiva. Prvo je radila kao vojna bolničarka. Kada je njena bolnica bila uništenja posle bombardovanja, promenila je bolničku uniformu za uniformu vojnika, redova srpske vojske i borila se u Gvozdenom puku tokom strašne zime 1916.g. kada su se sprska vojska, civili, kralj i institucije povukli u Albaniju. Flora Sends se nije nikada pretvarala da je muškarac iako se borila rame uz rame sa muškarcima, zajedno sa njima izdržala je sve ratne tegobe, gladovanje, borbe, ranjavanja, smrt ratnih drugova. Bila je poznata i po tome svom humoru, i sposobnosti da nasmeje i sebe i druge svojim šalama. Bila je dobra drugarica sa mnogim vojnicima Gvozdenog puka, uključujući i legendarnu Milunku Savić. Zvali su je "naša Engleskinja". Poznata je bila i njena ljubavna priča sa njenim komandantom kapetanom Jovićem o čemu je snimljen i film⁹.

Posebnu slavu puk je stekao osvajanjem čuvene kote 1212, 4. novembra 1916. godine, što je omogućilo da se oslobodi Bitolj. Posle proboja Solunskog fronta u kojem je aktivno učestvovao, puk se posebno istakao u borbama za oslobođenje Niša oktobra 1918. godine, Aleksinca, Ražnja, Paraćina, Svilajna, do Grocke, gde je prebačen preko Dunava i preko Pančeva krenuo na Bečkerek, današnji Zrenjanin. Posle Bečkereka, puk

---

⁹ Atlantic Screen Production LTD <http://www.florasandes.com/>

je 7. novembra 1918. oslobodio Kikindu. Sredinom decembra 1918. godine povučen je iz Vojvodine u Beograd.

Puk je sve do 5. maja 1920. zadržan u Beogradu kao gardijska jedinica, obezbeđujući Dvor, Narodnu skupštinu i ministarstva. Tek kada je formirana garda, puk je demobilisan i malobrojni preživeli ratnici, koji su septembra 1912. godine krenuli iz Prokuplja u ratove, među njima i Milunka Savić, konačno su se vratili u rodni kraj, popaljen i opustošen od bugarske okupacije.

Ratna zastava Drugog pešadijskog puka Moravske divizije prvog poziva "Knjaz Mihailo", bila je najodlikovanija zastava u srpskoj vojsci. Kovčeg sa posmrtnim ostacima kralja Petra Prvog Karađorđevića, od 100 pukovskih zastava koliko ih je bilo u srpskoj vojsci, bio prekriven upravo zastavom Drugog gvođenog puka.

Imajući vojnike toga puka u vidu kao simbol cele srpske vojske u Prvom svetskom ratu, slavni francuski maršal Franše de Epere je rekao: "To su seljaci, skoro svi; to su Srbi, tvrdi na mucu, trezveni, skromni, nesalomivi; to su ljudi slobodni, gordi na svoju rasu i gospodari svojih njiva"¹⁰.

U jesen 1915. godine Milunka je, u Makedoniji, teško ranjena u glavu i tako povređena povlačila se preko Albanije. Posle nekoliko meseci oporavka vratila se na Solunski front gde je učestvovala u bitkama koje srpska vojska vodi na leto i jesen 1916. godine. O ratnici Milunki Savić pisala je strana saveznička štampa. Posle oslobođenja Bitolja, kad je otpočeo rovovski rat, kao dobrovoljac ušla je u Moravsku jurišnu četu, da se bori sa najboljim i najhrabrijim ratnicima ove divizije. U njenu čast postrojavani su elitni saveznički pukovi i njihove ratne zastave spuštane u njenu čast na pozdrav.

Posle rata dopisivala se sa francuskim ratnim komandantima: Emilom Gepratom i Lujom Franše Depereom. Uprkos slavi i počastima ostala je i dalje skromna kakva je bila kao čobanica u dolini Ibra.

4. Ispravljanje nepravde

---

¹⁰ <http://forum.klanrur.rs/index.php?showtopic=43280&page=11>

Nakon četrdeset godina, posmrtni ostaci heroine Velikog rata Milunke Savić preneti su 10. novembra 2013. godine uz počasti kakvim se ispraćaju najveći heroji, u Aleju velikana na Novom groblju u Beogradu. Još za života je bila poređena sa Jovankom Orleankom i bila označena kao najodlikovanija ratnim odlikovanjima, žena u svetu, pa je takve počasti zaslužila sigurno mnogo ranije.

"Međutim, moralo je da prođe 40 godina od njene smrti da bismo na jedan svečani način ispratili njene posmrtno ostatke tamo gde je zaista i zaslužila, u Aleju velikana na Novom groblju", Nikad nije kasno da se sagrešenja koja su drugi napravili prema Srbiji i njenim velikanima isprave, rekao je srpski predsednik Tomislav Nikolić na Novom groblju u Beogradu na ceremoniji polaganja posmrtnih ostataka Milunke Savić u Aleju velikana rekao da "Danas to činimo zahvaljujući Milunkinoj porodici što nam je dozvolila da joj se odužimo kako dolikuje, da počiva među ljudima koji ispisuju istoriju naše zemlje", rekao je predsednik Srbije. Predsednik Srbije Tomisav Nikolih izjavio je da srpska heroina Milunka Savić liči na svoju zemlju - odvažna kada treba, nepobediva i uspravna, svakom da se nađe i pomogne, a opet skrajnuta kada drugi pomisle da tako velika i snažna može da zasmeta.

Milunka Savić podelila sudbinu Srbije i bila nevidljiva, neprimetna, beznačajna - ne za Srbiju, nikada za Srbiju, već za komunističku Jugoslaviju. Zato što je ostala Srpkinja i srpski borac, a nije postala Jugoslovenka i nije bila jugoslovenski partizan", odajemo počast svim svojim junačkim precima". Ona je simbol opšte borbe Srbije za slobodu, a svojom hrabrošću, viteštvom i rodoljubljem bila je primer savremenima, a potomcima učitelj koji svojim životom pokazuje kako se voli i brani otadžbina¹¹.

U Srbiji je postavljen samo jedan spomenik, u Jošaničkoj Banji. Apsurd to da se o ovoj velikoj ženi tako malo zna ispravljaju se polako, izložba, novinski članci, izjave najviših državnih velikodostojnika, postavka njenih fotografija, ordenja i dokumenata Ministarstvo odbrane se uključilo u organizaciju u saradnji sa Istorijskim muzejem Srbije i Radio-televizijom Srbije, a pomoglo je i snimanje dokumentarno-igranog filma "Heroina Velikog rata".

---

¹¹ <http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/407643/Otvorena-izlozba-o-heroini-Milunki-Savic-u-Domu-vojske>

Milunka danas počiva pored svog komandanta Živojina Mišića u Aleji velikana. Očekuje se i podizanje spomenika ispred Istorijskog muzeja. Izložba obuhvata reprodukcije Milunkinih porodičnih, ličnih i ratnih fotografija, nastalih uglavnom u Tunisu, Solunu i Parizu od kojih mnoge do sada nisu prezentovane, a prvi put će javno biti izložena i njena odlikovanja, koja se nalaze u posedu porodice.

Danas jedna ulica u Beogradu nosi njeno ime, i ne samo u Beogradu, i u Šapcu, i u Nišu, i u Jagodini i Stepanovićevu, u kom je i dobila prvo materijalno priznanje za svoju hrabrost. Uspomenu na ovu hrabru ženu, srpsku Jovanku Orleanku, danas od zaborava jedino čuvaju njen unuk Miroslav i praunuk Vladimir Savić, vlasnici kafane "Konak Milunke Savić" koji se nalazi na delu Ibarske magistrale između Čačka i Mrčajevaca. Oni imaju žarku želju da obnove i domaćinstvo u selu Koprivica u kojem je rođena srpska Jovanka Orleanka i da pred njenom rodnom kućom postave spomenik u bronzi dostojan njenog doprinosa srpskom narodu. Međutim, Savićima je to za sada samo želja dok, kako kažu, finasijski ne ojačaju, a da mole neće, kao ni njihova baba i prababa, nikoga. Vest da će Francuzi, čuvari sećanja na heroje Prvog svetskog rata, ove godine otvoriti muzej u kome će biti i bista, ordenje i fotografije Milunke Savić obradovala ih je. Kako oni kažu, baku Milunku više su cenili Britanci i Francuzi nego naša država.

5. Milunka Savić u fakultetskoj nastavi, jedan primer

Tokom istorije čovečanstva, penjući se stepenicama vekova u potrazi za markantnim likovima istorije, navikli smo da opažamo različite muške osobine koji snagom, mudrošću, ili kombinacijom obe ove i drugih istaknutih osobina, ostavljaju otisak na sudbini sveg čovečanstva. Ali kako sve dublje zalazimo u 21. vek, postaje jasno da za ovo moderno doba nisu bili zaslužni samo veliki naučnici, pisci, mislioci, filozofi muškog roda, već i učene pametne žene, koje polako ali sigurno zauzimaju svoje mesto na svetskoj sceni koje im je dugo neopravdano oduzimano.

Pojedinac se socijalizuje i gradi svoj identitet u etapama, kroz dugi period koji se proteže od rođenja do zrelog doba. Slika koju gradimo o sebi, svojim verovanjima i

predstavama o sebi neprekidno predstavlja izuzetno značajnu psihološku strukturu koja mu omogućava da odabere svoje aktivnosti i svoje društvene odnose.¹² Traganje za ličnim identitetom je i za žene i za muškarce neizvestan i težak put ispunjen sumnjama, lutanjima, krizama i eksperimentisanjem sa različitim ulogama¹³

Mi sada radimo i borimo se za svet u kome može da se žanje žetva demokratije.¹⁴ Potrebni su nam zato ženski uzori, ženske priče, ženske pobede i dostignuća. Slika i samopoštovanje, politički identiteti zajednica, neprestano izgrađuju i ostvaruju kroz uzajamni rad pojedinaca, grupa i njihovih ideologija, kroz saznavanje, divljenje, učenje, usvajanje.¹⁵

Praznine u školovanju koje prethodi fakultetskom sigurno su uzrok povećanog interesa studenata za ženske likove koje uprkos sveg svog značaja za čovečanstvo, jedva da su bile pomenute ili jednostavno nisu ni postojale u školskim programima. Kako su te praznine sistemskog karaktera i dugotrajne, na Fakultetu za evropske pravno političke studije u Novom Sadu, u okviru predmeta Studije roda (od 2008 do 2012), desilo se entuzijastično otkrivanje istorijski važnih ženskih likova. Entuzijazam studenata u izradi seminarskih radova na teme značajnih ženskih likova, bio je zarazan, i svaka sledeća generacija dodavala je svoj doprinos, istražujući neumorno nove detalje, podatke i momente iz života velikog broja žena iz prošlosti i sadašnjosti koje su oni birali, identifikujući ih kao važne¹⁶. Lik Milunke Savić pokazao se kao jedan¹⁷ koji je svake godine izazivao najviše otvoreno iskazanih i pokazanih emocija.

---

¹² Halpern Katrin, Ruano Borbala Žan Klod, 2009, Identitet (i), Pojedinac, grupa, društvo, Clio, Beograd, str. 6

¹³ Erikson Erik, 2008, Identitet i životni ciklus, Psihologija za radoznale, Zavod za udžbenike Beograd, str 10

¹⁴ Erikson, op.cit. 116

¹⁵ Halpern, op.cit. str. 6

¹⁶ Na osnovu devedeset studentskih seminarskih radova na temu značajnih ženskih likova urađenih u periodu 2008 do 2012 na FEPPSu u okviru predmeta Studije roda, profesorka Zorica Mršević je napisala knjigu Svetionici, ženski likovi između uzora i zaborava, koju je 2013 izdao Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova.

¹⁷ Među njima se ističu kvalitetom dva rada: Predraga Zarića, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru, 2012. godine, i Dragana Stojanovića, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru, 2012. godine.

6. Protiv zaborava - reč književnosti

Kada je istorija manjkava, nacionalna sećanja oslabljena i nedostatna, a sadašnjost prožeta zaboravom, što je sve slučaj sa Milunkom Savić, pa možda i celim periodom srpskog vojevanja u Prvom svetskom ratu, lepa književnost je uvek tu da nađe prave reči i njima iskaže nedorečene kolektivne emocije.

“Braćo moja od pre stotinu godina, gde li ste sad, čujete li me? Je l’ vam hladno, je l’ vam mokro? Je l’ vam tesno, je l’ vam duboko? Gde god da ste, pazite se, čuvajte se. Još ste nam potrebni... Ako današnji Srbi nekome treba da se izvinjavaju, to ste jedino vi. Praštajte, braćo, jer nismo znali šta činimo. Praštajte, što vas u mnogo čemu nismo bili dostojni. Ali nekako, uprkos svemu, ipak mislim, ima nade. Sve dok se vas sećamo, dok ste nam još potrebni, nismo ni mi tako loši.”¹⁸

Summary

In 1913, Milunka Savić’ brother had received call-up papers for mobilization for the Second Balkan War. She chose to go in his place—cutting her hair and donning men’s clothes and joining the Serbian army. She quickly saw action and received her first medal and was promoted to corporal in the Battle of Bregalnica. Engaged in battle, she sustained wounds and it was only then, when recovering from her injuries in hospital, that her true sex was revealed. She was wounded no fewer than nine times during her term-of-service. For her military services, Milunka Savić was awarded with twelve Serbian and ally medals for bravery. The greatest medals awarded to her were for the valiance in the WWI. The commander of Allied troops, the French general Maurice Sarrail awarded her with the French Legion of Honor medal, and the general Louis Franchet d’Esperey awarded her with the French Croix de Guerre with the gold palm attribute for services in the World War I, the only medal awarded to a woman in the whole world. In her collection of medals, Milunka has another Karađorđe star with swords, another Legion of Honor, golden and silver medals for bravery „Miloš Obilić“, Albanian Retreat medal, 1913 War medal, Russian Cross of St. George, British medal of the Most Distinguished Order of St Michael, and many more. After seven years of almost continual warfare, she returned to Serbia, married, had a child, divorced, raised three more adopted children, war orphans. She was demobilised in 1919, and turned down an offer to move to France, where she was eligible to collect a comfortable French army pension. Instead, she chose

---

¹⁸ Duško Milošević, *Sto godina*, Politika, 19 januar 2014.g. str 23.

to live in Belgrade and found work as a postal worker. In the interwar period, Milunka was largely forgotten by the general public. She worked several menial jobs up to 1927, after which she had steady employment as a cleaning lady in the State Mortgage Bank during which period she supported thirty two others to finish school. During the WWII she organized an infirmary where she gave first aid to Partisans and Chetniks. That is the reason why the Police beat her bloody in front of her own children and then took her to the concentration camp located on Banjica, where she was supposed to be shot to death. When after ten months a German general and camp commander found out who she was, he released Milunka with all the military honors. When transferring her remains in November 2013, Serbian President Tomislav Nikolic has stated that the national WWI hero Milunka Savic resembles her country – bold and invincible when needed, ready to help everybody, and yet pushed aside when others think she could be an obstacle, strong like that. At the ceremony of laying to rest the mortal remains of Milunka Savic in the Alley of the Greats, at the New Cemetery in Belgrade, Nikolic has pointed he believes it is never too late to make right the wrongs others had made on Serbia and her greats. The President added he believed Serbia would preserve the memory of a woman who was the biggest hero of WWI, among many brave men.

Key words: woman war hero, Balkan's wars, World War First, combatant, Iron regiment, nine wounds, twelve highest war medals for bravery, forgotten legend, Alley of the Greats

Literatura

Atlantic Screen Production LTD <http://www.florasandes.com/> 19 januar 2014.

Vesti RS rubrika Društvo, Milunka Savić. 21. 10 2012.

<http://www.vesti.rs/Drustvo/Milunka-Savic-devet-rana-12-odlikovanja-i-jedan-zaborav-2.html> 19 januar 2014.

Z. Vuksanović, Srbi zaboravili svoju Jovanku Orleanku, Srpska dijaspora, Internet novine serbske, 20.10. 2010.

<http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=12444> [pristupljeno 01.03. 2012.]
19 januar 2014.

E. Gofman, 2000, Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu, Geopoetika, Beograd

A. Đurić, *Solunci govore*, Književne novine, Beograd, 1989.

E. Erikson, 2008, Identitet i životni ciklus, Psihologija za radoznale, Zavod za udžbenike Beograd

P. Zarić, seminarski rad na temu Milunka Savić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u letnjem semestru, 2012. godine.

Jošanička banja, zelena vrata Kopaonika, Milunka Savić - Jedina žena na svetu nosilac francuskog odlikovanja Ratni krst sa zlatnom palminom granom

<http://josanickabanja.rs/znamenite-licnosti/milunka-savic/> 19 januar 2014.

KlanRur. Prvi svetski rat, Gvozdeni puk, 20 maj 2010.

<http://forum.klanrur.rs/index.php?showtopic=43280&page=11> 19 januar 2014.

M. Lopušina, Milunka Savić: Heroina, pa čistačica Večernje novosti, 12. mart 2011.

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:322641-Milunka-Savic-Heroina-pa-cistacica> 01.03. 2012.

RTS, Milunka Savić, ispravljanje nepravde, 09. nov 2013.

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1440646/Milunka+Savi%C4%87,+ispravljanje+nepravde.html> 19 januar 2014.

Scribd. Milunka Savić, published by Đurović Nenad

<http://www.scribd.com/doc/21456958/Milunka-Savic> 19 januar 2014.

D. Stojanović, seminarski rad na temu Milunka Savić, odbranjen u okviru predmeta Studije roda u zimskom semestru, 2012. godine.

M. Milojević Otvorena izložba o heroini Milunki Savić u Domu vojske, Blic, 25. 09. 2013. Tanjug

<http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/407643/Otvorena-izlozba-o-heroini-Milunki-Savic-u-Domu-vojske> 19 januar 2014.

Tanjug, Nikolić:Milunka Savić - heroina koja liči na svoju zemlju, rubrika Društvo, 10.11.2013.

<http://www.kurir-info.rs/nikolicmilinka-savic-heroina-koja-lici-na-svoju-zemlju-clanak-1079623> 19 januar 2014.

FreeServers, Drama Bratislava Petkovića o Milunki Savić

<http://www.boki.4t.com/zene/Milunka/Milunka.html> 19 januar 2014.

K. Halpern, Ruano Borbala Žan Klod, 2009, Identitet (i), Pojedinac, grupa, društvo, Clio, Beograd.

Ulica Milunke Savić, Voždovac, Beograd

http://www.vozdovac.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=472&Itemid=173&lang=srl 19 januar 2014. <http://beograd.mapa.in.rs/ulice/milunke-savic-vozdovac> 01.03. 2012.